

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Աշխարհիս ստեղծագործութեան այս քանի հազարերորդ տարեդարձին հասանք. բայց քանի հազարաւոր տարիներուն մէջ ալ չլեցուեցաւ նորա անյատակ լարիւրինքը՝ անհամար որսերով. նա իւր անթիւ տեսարաններուն դեռ հազիւ մէկ քանի վարագոյրը բացաւ, եւ դեռ ինչ հանդէսներ կ'ստարաստէ մեզ այս տարւոյս կամ ապագային մէջ յայտնելու: Ո՛րքան ազգեր եկան եւ գնացին, քանի հզօր թագաւորութիւններ յայտնուեցան եւ անյայտացան, անհամար ազգեր եւ սերունդներ սկսան ու վերջացան. աշխարհս նոյնն է: Այսչափ ժամանակն ալ Աստուծոյ անսկիզբն եւ անվախճան յաւիտենականութեան ամենափոքրիկ մէկ մասնիկն է:

Մարդու աշխարհային կեանքը վաղանցուկ շրջանի մէջ լինելով, նա այս յաւետենականութիւնը կտոր կտոր բաժանելով՝ երկնային լուսաւորաց շրջաններուն կարկինովը բռնէր, ժամեր, ամիսներ եւ տարիներ կ'ընէ, եւ այսօր իբրեւ *ճորտարի* կ'ընտրեալորէ, ուրախանալով որ մէկ աննշան մասին վայելութիւնը անցեալ տարին վայելելով, այս տարւոյն ալ առաջին աւուրը ողջամբ հասնելով, յոյսը կամրցնէ՝ որ շատ տարիներ ալ սլիտի վայելէ: Շատերն այս վայելութեան կցանկան առաքինական վեհանմունքեամբ՝ հասարակաց օգտի կամ Հայրենեաց փառաց նուիրելով այս տարին: Շատերը, ասոր հակառակ, կուրախանան որ այս տարիս ալ ընդարձակ միջոց լինելու է իրենց լոկ կամքը՝ կիրքը եւ այլ աշխարհասիրական դիտաւորութիւնները առաջ տանելոյ համար: Իսկ անելի շատերն ալ անտարբեր բարւոյն ու չարին՝ կցանկան ապրիլ, շարունակել իրենց կեանքը անկարօտ եւ անզբաղ վիճակի մէջ:

Մեք խօսիմք մեր Հայրենի աշխարհին եւ մեր Ազգին վերայ, թողլով այլոց այն համաշխարհական քննութիւնը՝ որ սեպհական է ամենայն ազգի, ամենայն անհատի այսօրուան օրս՝ իբրեւ սովորական հետազոտութիւն մի:

Հայաստան աշխարհը ասկից *Երեք հազար ինն հարիւր եօթանասուն երկու* տարի առաջ իւր քաջայաղթ անդրանիկ հսկային՝ Հայկ նահապետին աշխարհածանօթ յաղթանակին յիշատակ՝ նոր տարւոյ տօն կատարեց՝ իւր որդիքը ժողովելով իրեն ծոցը, Բէլին կործանման յաղթական հանդիսին պսակովը իւր ձիւնափայլ բարձրագագամ Արարատին գլուխը զարդարելով: Այն տեղ զոհեր մատուցին նորա որդիքը ճշմարտին Աստուծոյ: Այն տեղ յիշեցին նոքա մարդկութեան երկրորդ նախահօր համաշխարհական ջրհեղեղէն անվտանգ ազատիլը, Աստուծոյ շնորհակալութեան զոհեր մատուցանելը, Աստուծոյ երկնքէն տուած հաշտական նշան

ծիածանին երեսուր. այն տեղ յիշեցին եւ հաստատեցին Նոյի սահմանած տարեգլուխը: Այն տեղ եւ Հայկը արեամբհեց եօթանասուն եւ մի նահապետաց Բելայ պատկերին ըրած երկրպագութիւնը եւ աստուածական պատիւ տալը. իւր յաղթութիւնը ճշմարտին Աստուծոյ նուիրելով՝ աւանդեց իւր որդւոցը կատարել տօն տարեգլխոյ: Հայաստանի հնախօսները, Թերեւս մեհենական գրուածոց մնացորդներէն առած՝ կաանդէն Թէ Հայկին տա՛ն զաւակաց անունով ալ տա՛ն ամիսներն անուանեցան այն ժամանակը, եօթը ամիսն այն յաղթութեան ատեն եղած եօթն որդւոց տալով, *Նաւասարդ, Հոռի, Սահմի, Տրե, Գաղոց, Արաց* եւ *Մեհէկի*. երեքը երեք դստերաց, *Արեգի, Անկի* եւ *Մարերի*. եւ երկուքը տարւոյն երկու եղանակին, *Մարգաց* եւ *Հրոտից*. եւ իւրաքանչիւր անուանքն հայկական հին բարբառով ունին յարմարութիւն իւրաքանչիւր ամսոց երկրագործական պարտաւորութեանց եւ եղանակաց փոփոխութեանց: Յոյնք իրենց կողոց անունները դրին ամսոց, ինչպէս Հռովմայեցիք ալ իրենց թագաւորաց եւ իմաստասիրաց անուանքը դրին տա՛ն ամիսներուն վերայ, եւ յետոյ Նումա Պոմպիլիոս երկու ամիս ալ յաւելացնելով՝ տարին բաժանեց տասներկու ամիս:

Հայաստան պահպանեց իբրեւ նահապետական սուրբ աւանդութիւն իւր սովորութիւնը, Թէեւ վերջին դարուց մէջ Հայք ալ սովորական գործածութեանց մէջ ընդունեցան Հռովմայեցոց ամիսներուն անուններն: Զանցաւ երկար ժամանակ, աշխարհս կռապաշտութեան հեղեղատներուն թանձրամած տիղմովը ծածկեց նաեւ Հայաստան աշխարհը. Հայք եւս անկան խոր կռապաշտութեան մէջ: Ամանորարերի հանդէսը Վանատրի կողոց նուիրելով՝ պարգեւ կը տանէին նորա տարւոյն ամենայն պտուղները եւ ընտիր ողկոյղներ:

Այս հանդիսին շարունակութիւնը տեսաւ արդարեւ Հայաստան վեց հարիւր տարի՝ իւր հսկայազուն նահապետաց օրերով. փառաւոր յաղթական կամարներ կանգնելով Հայաստանի դռներուն վերայ. մանաւանդ երբ հայրենասէրն Արամ անթիւ քաջութիւններով ընդարձակեց իւր տէրութիւնը, եւ միահեծան իշխանութեան մեծասաստ հրամանաւ սլարտաւորեց հպատակ Ազգաց՝ բարիլնեան խառնակութենէն ազատ Հայոց Աստուածախօս բարբառովը խօսին իւր հպատակք, եւ Ամանորարերին հանդէսը կատարեն հայկական ծէսերով եւ սովորութիւններով:

Ի՞նչ տեսակ մեծահանդէս ուրախութեամբ կատարեց արդեօք Հայաստան *երկու հազար վեց հարիւր տասն* եւ

չորս տարի առաջ ամանորարերին օրը . Պարոյր նահապետը արքայական թագով եւ ծիրանիով բազմեցաւ Հայաստանի թագաւորական գահը . այն հօգի թագաւորին յաղթանակը , Հայաստանի զաւակաց հաստապինդ աղեղանց եւ զինուոց հսկայական քաջութիւնները ոչ միայն տշխարհք զարմացոյց , այլ մինչեւ երկու թագաւորք՝ Աղբաւմէք եւ Սանասար հայկազուն թագաւորին պաշտպանութեանն ապաւինելով , հարկաւ այն թագաւորական տարեդարձին սպաս եւ շուք կմատուցանէին , թագաւորին եւ Ազգին վեհանձնական մարդասիրութիւնը վայելելով :

Հայաստանի լուսափայլ աստղը թէեւ այն դարերուն վերջերը մտաւ ամպամած խաւարի տակ , բայց շատ ջմնաց : Նա երկնքի աստղահանդերձ կամարէն չքնադատիպ փիւնիկ թռչնոյն հետ աւետեց նորա նոր ոսկեդար , նոր տարեգլխի՝ *երկու հազար տասնիւթեք* տարի առաջ , երբ Վաղարշակ Պարթեւ՝ Արշակունեաց թագաւորութեան գահը դրաւ Մծրին քաղաքը եւ մեծամեծ բարեգործութիւններով զարդարեց զՀայաստան : Նա ամանորարերի տօնը կատարեց Հնդկաց դիւցազանց Վիշապաքաղ Վահէվահեան կռոց առջեւ , եւ Արմաիր քաղաքը արեգական եւ լուսնի նուիրած անդրեաց առջեւ հազարաւոր զոհեր մորթելով , աւոնց արիւնովը նշաններ կանխէին Հայք հանդերձներուն եւ բնակութեանց վերայ , նուիրական անտառաց կարկազուն վտակներուն մէջ կլուացուէին , եւ մէկմէկի վերայ կարսկէին այն դիւցանուէր ջրերը : Ասոնք Հայոց սովորական ծէսերն էին , որոց վերջինը ցայսօր Հայք Վարդավառի օրն շատ տեղեր կկատարէ՝ իբրեւ զուարճալի խաղ մը : Այս փառքը կվայելէր Հայաստան երկար առեւն , իւր ամանորարերը Տիգրաններուն , Արտաշէսներուն , Միհրդատին եւ այլ Պարթեւազանց հետ աւելի մեծ հանդէսներով տօնելով :

Բայց Քրիստոնէական հաւատոյ փառքը առաւել ճոխացոյց զայն , մանաւանդ թէ նոր նորոգեց եղեսիպի մէջ՝ երբ Արգարտ արքայական փառաւորութեան վերայ առաւ Քրիստոնէական հաւատոյ զրահը՝ խոնարհ երկրպագութեամբ ընդունելով փրկչական անձեռագործ պատկերը , զոր ինքնին Աշխարհի Փրկիչը հասցեցաւ յուղարկել նորա իւր նամակաւ : Այն նոր տարւոյ օրը առաւել գերազանցեց քան զառաջին Հայկազանց եւ Արշակունեաց ամանորարերի հանդէսները :

Այս տարեգլուխը , կամ լաւ եւս ասել տարեգլուխը , շատ ջանցաւ որ հասարակաց փրկանուէր օր եղաւ՝ *երեւոտեւ երեք* թուականին Փրկչին , երբ Թաղէոս Առաքելոյ քարոզութեամբը հաւատոյ լոյսը տարածեցաւ եղեսիւ , թագաւորն ու ժողովուրդը մկրտուելով , եւ հետեւաբար Հայաստանի մէջ տարածուեցաւ քրիստոնէութիւնը , Թաղէոսի , Բարթողիմէոսի , միւս Թաղէոսի եւ այլոց Առաքելոց քարոզութեամբը եւ արեսմբը , որոց հետ եւ Արգարտ սկսաւ առաքելական գործունէութեամբ գրել զանազան ձղձեր

Տիրերիսին , Արտաշէսին եւ այլոց : Բազմացան Հայաստանի մէջ քրիստոնէական եկեղեցիք , սուրբ վկայք եւ վկայուհիք . թէ եւ քիչ ժամանակէն ետքը՝ յետ մահուան Արգարտի այն հաւատը Հայաստանէն հալածական եղաւ , բայց ի ծածուկ մնաց շատ տեղեր՝ մինչեւ իւր երկրորդ նորոգութիւնը :

Հայաստանի երկրորդ նորոգութեան եւ ընդհանրական լուսաւորութեան ժամանակը *հազար հինգ հարիւր վարսուեւ եւ չորս* տարի առաջ , Հայաստան իւր Լուսաւորչին քարոզութեամբը առ հասարակ ազատ քրիստոնէութեամբ պայծառանալուն հետ՝ նոր տարւոյ տօները նորոգեց , որովհետեւ նորա Լուսաւորիչը Սուրբ Գրիգոր Պարթեւ՝ անհամար բարեգործութեանց հետ՝ իւր կանգնած առաջին եկեղեցիներուն եւ սահմանած տօներուն նուիրեց այն հանդէսները : Քրիստոնէական տարեգլուխ նշանակեց Քրիստոսի ծննդեան օրը , Ազգային տարեգլուխ նոյն իսկ նաւասարդի առաջին օրը նուիրելով Յովհաննոս Կարապետին , ինչպէս ողիւզաց նուիրման տօնը Սրբուհայ Կուսին Վերափոխման : Եկեղեցին թէ եւ այս տարեգլուխները եւ տօները կկատարէ ամենայն հնչութեամբ՝ իբրեւ իւր Լուսաւորչին աւանդութիւնը անխախտ , եւ նաւասարդի մէկին եկեղեցական տումարագրութիւնը սկիզբն առաւ ասկից *հազար երեք հարիւր տասն երեք* տարի առաջ , երբ Մովսէս Բեղուարեցի Կաթողիկոսը՝ ազգային ժողովով նոր տոմարը հաստատեց , ուսկից Հայք կսկսին իրենց եկեղեցական տարեթիւրը որպէս 1865 տարւոյս օգոստոսի 11-ին կրմրտնեմք 1314 (1834) թուականին , բայց Յունաց Ազգը՝ եկեղեցոյ Ուրացող Յովնանոսի ձեռքէն կրած հալածանքներէն ազատուելուն իբրեւ ուրախակից , այսօր նոր տարի կշնորհաւորէ Բարսղի Հայրապետին Կեսարիոյ եկեղեցոյն մէջ սահմանած կանոնին հետեւելով , եւ շատ տեղեր , մանաւանդ ուր որ աւելի դրացութիւն ունին Հայք Յունաց հետ , նոցա տարեգլխոյ ծէսերը սեպհականել են իրենց (°) :

Բայց այս ամէն սովորութիւններուն հետ արդեօք շատ են այն Հայերը որ նոր տարւոյ գիշերը իրենց ընտանիքը

(°) Պօլոյ Հայերը նոր տարւոյ օրը զանազան անուշեղէններ ուտելով կանցընեն , որոց մէջ անփոփոխելի բան է անուշ ապուրը : — Վրաստանի Նաք Կաթարաստեն կօզինաղ , որ է ընկուղ , կաղին կամ նուշ . մեղրով եփած՝ թանձր անուշեղէն , յատուկ այն օրուան համար սահմանած : Սորա նմանը՝ քիչ տարբերութեամբ՝ Կաթարաստեն Խրիմու Նաքերը , բայց կաղանդ անուշը կուտան , Փոքր Ասիոյ Հայերը զանազան մարդանման հոցեր կշինեն , անուշը կզնեն Վասիլ . մեծ բոլորակ հացմալ , մէջը ստակ մը դրած : անուշը տաքի կտան , որ յետոյ իւրաքանչիւր տուն իւր ընտանեաց հաստաքաչափ կտորներ կբաժանեն , եւ որուն բաժինէն ստակը ելնէ՝ բարեգլուխ կամ չարեգլուխ նշանակութիւն մը կունենայ նորա համար այն տարին : Այս սովորութիւնը Խրիմու եւ Նախիջեւանի Հայոց մէջ ալ գեւա կօյ ընդհանրապէս : — Փոքր Ասիոյ մէջ Հայերը նոր տարւոյն առաջին գիշերը տունեւրուն տանիքին վերայ եղած լուսամուտներէն թաշկինակ կամ տոսլակ մը կկանխեն , մէջը տանը տէրը կպարտաւորի զանազան չոր մրգեր լեցնել . ստոր կասեն մնալիլուիայ . այս բառով ալ կհաստատուի թէ այս հին Ազգային սովորութիւն է :

ժողոված՝ յիշեն իրենց նախնեաց այն փառաւոր նոր տարիներուն հանդէսները : Շատ են արդեօք ազգին այն պատուական անդամքը որ այսօր իրենց անցած տարիներուն ըրած ազգասիրութեան, մարդասիրութեան եւ այլ առաքիչ-նութեանց քաղցր յիշատակովը կմխիթարուին : Ո՞րքան են արդեօք այս Աստուածատունկ այգւոյն անձնանուէր մշակները որ այսօր ուխտ եւ դաշն կդնեն իրենց կամքին հետ՝ որ առաջիկայ տարւոյն մէջ Ազգին ամենատեսակ պիտոյից հոգը հոգան. նորա բարոյական կեանքը մշակեն, նորա զաւակաց լուսաւորութեան համար զոհեն իրենց օրերը, նորա օտարացեալ անդամոց միութիւնը հոգան, ազգին փառքը աւելացնեն : — /

Այս կտորներուն մէջ կարելի չէ անտարբեր հոգաւ աւել թէ Ազգը տամեակներորդ դարուս մէջ ալ այնպէս խեղճ է՝ ինչպէս էր տասներկու դարէն սկսած մինչեւ այս դարուս սկիզբները : Այս դարը, մանաւանդ սորա վերջին կէսը Ազգին շատ բարեմասնութեան ասպարէզ մը եղաւ : Նորա անդորր վիճակը՝ թէ եւ տեղ տեղ այս անդորրութեան զուրկ է նորա ազատական կեանքը, նորա Յամանեան տէրութեան մէջ ստացած սահմանադրութեան նոր արտօնութիւնը, նորա որդւոց Եւրոպայի տէրութեանց մէջ մեծամեծ պաշտօններով եւ պատիւներով փառաւորիլը, նորա որդւոց դաստիարակութեան հոգով Դպրոցներ, Տպագրատուններ, Օրագրեր, Լրագրեր, Թանգարաններ եւ այլ լուսաւորութեան եւ յառաջադիմութեան միջոցներ օր առօր աւելացնելը, եւ մեծ մեծ փոփոխութիւն չէ կարելի համարել կամ բարեադրութիւն Ազգի, համեմատելով օտար ազգաց այսպիսի բարեմասնութեանցը հետ, գոնէ կարող է լինել մեզ ապացոյց ապագայ յառաջադիմութեան, եւ պատճառ ուրախութեան, ըստ որում ասոնց ոչ մէկը չունէին տասն եւ հինգերորդ դարուն մէջ կամ յետքն ալ : Միւթ է իրաւունք չունի աղքատ գերդաստան մը իւր ձեռք բերած փոքր հարստութեանը վերայ ուրախանալ :

Բայց ի՞նչ մխիթարութիւն կարելի է լինել այս յառաջադիմութեան ստուերը՝ երբ Հայ մը միտքը բերէ թէ կային դարեր՝ յորս իւր նախնիքը Հայկազանց, Արշակունեաց, Բագրատունեաց եւ Ռուբինեանց Թագաւորական փառաց հանդէսները վայելեցին. թէ երբեմն Հայաստանը վեց հարիւր նահանգ կհամարուէր. թէ Հայուն անունը բաւական էր յաշխարհ սարսեցնելու, թէ երբեմն Հայաստան այնպիսի

Տիգրան մը ունէր որ արքայից արքայ անունը ունէր. Արտաշէս մը որ գերի առած Թագաւորները կառքին քովէն արքայական Թագով եւ ծիրանիով զարդարուած՝ նորա սպասաւորութիւն կանէին. Տրդատ մը՝ որոյ քաջութեանն ու իմաստութեանը վերայ Հռովմը կզարմանար. ունէր շատ Թագաւորներ եւ անհամար քաջեր՝ որոց փառքը աշխարհիս նախանձելի կլինէր. Թէ Հայաստան ունէր այնպիսի սուրբ Հայրապետներ, Թարգմանիչներ, Վարդապետներ եւ հովիւներ, որ Աստուծոյ պարգեւած շնորհօքը կայծառացնէին սուրբ եկեղեցին, իրենց բոլոր կեանքը ծանր աշխատութեամբ եւ երկնային քաղաքականութեամբ անցընելով՝ հրով եւ սրով կեանքերը կնուիրէին նորա հաւատոյ պայծառութեանը համար : Ունէր ժողովուրդ որ իւր գանձը Աստուծոյ եւ ազգին փառացը կզոհէր՝ զանազան մեծագործութիւններ ընելով, որոց յաւերժական յիշատակը կան մինչեւ ցայսօր մեծամեծ վանքեր եւ եկեղեցիներ :

Այս բարեմասնութիւնները յաւիտեան պիտի պահեն արդեօք երկինք այն սուրբ երկրին՝ որոյ վերայէն Աստուած հաշտ աջքով նայելով մարդկութեան փոքրիկ սեռին՝ իւր յաւիտենից ուխտին նշանը տարածեց այն լեռան երկնաբերձ գագաթին վերայ, ուր կհանգչէր մարդկային փրկութեան տապանը : Այն սուրբ երկրին վերայէն, որոյ վերայ Աստուծոյ երեսաց լոյսը իբրեւ հրեղէն սիւն կանգնեցաւ, եւ նորա իշմամբը եւ տուած նշանովը այն աստուածային փառաց տաճարը կանգնեցաւ՝ յորում հաստատեցաւ Հայրապետական Աթոռը Լուսաւորչին Հայաստանի. վերջապէս այն սուրբ երկրին՝ որոյ հողն ու քարը ներկուած է Հայաստանի զաւակաց սուրբ արեամբը զոր Թափեցին հաւատոյ եւ հայրենեաց համար : — Ոչ երբէք :

Միայն կմնայ բարեմադեւ Ազգիս համար նոր տարւոյս հետ նոր հոգի, միաբանական ազգասիրական եւ ուսումնասիրական, հանդերձ Քրիստոնէական քաղաքականութեամբ, եւ ահա ամենայն տուրք բարիք եւ ամենայն պարգեւք կատարեալք եւ աստուածահաճոյք կառաւածեալին մեզ ի վերուստ ամենապարգեւ ողին Աթոռէն, որոց լիութեամբ հոխանան օր առօր Հայաստանի զաւակունքը, վայելելով իւրեանց պաշտպան Հօր Տէրութեանց հովանաւորութիւնը :

ԱՅՍԳ ՔԱԶ. 9, ՍՈՒՐԵՆԵԱՆՑ.

